

Úloha velitelů a štábů v rozvoji protialkoholní výchovy

Nadměrné požívání alkoholu některými skupinami vojáků v armádě je jedním z negativních jevů, který ovlivňuje bojovou a mobilizační pohotovost, zejména takové její komponenty jako morálně politický stav, organizovanost a kázeň, podílí se na trestné činnosti a mimořádných událostech, na závažné ekonomické, zdravotní a morální účinky na způsob života vojáků a vojenských kolektivů.

Alkoholismus jako celosvětový a celospolečenský problém

Situace ve světě je v posledních 25 letech charakteristická zejména dalším podstatným zvýšením výroby a spotřeby alkoholických nápojů. Rozdíl mezi jednotlivými zeměmi s převahou pítí piva, vína a destilátů se vyrovnávají. Výrazně se zvyšuje podíl žen na zneužívání alkoholu jako falešný výraz emancipačních snah. Roste podíl školní i předvojenské mládeže na spotřebě alkoholu se všemi negativními důsledky, včetně vyrovnávání jejího podílu na trestné činnosti na úrovni dospělé populace v důsledku konzumace alkoholu.

ČSSR patří k zemím s převahou pítí piva. Ve spotřebě piva jsme ve světě i nadále druzí (za NSR). Mezi evropskými zeměmi jsme ve spotřebě čistého alkoholu pátí a v celosvětovém měřítku na 11. až 12. místě. V uplynulých desetiletích byly nejvyšší přírůstky v ČSSR zaznamenány ve spotřebě lihovin, což se projevilo, jak uvedu dále, i ve vývojových tendencích konzumace alkoholických nápojů povolanci. Dostí markantní rozdíly jsou mezi český-

Pro prevenci a omezování negativních důsledků alkoholismu fídicími zásahy velitelů (náčelníků) a štábů je potřebné znát současný stav a vývojové tendence alkoholismu jako celosvětového a celospolečenského problému se zvláštním zřetelem na stav a vývojové tendence vztahu předvojenské mládeže k alkoholu.

mi zeměmi a Slovenskem. Na Slovensku se pije více lihovin a vína, méně piva. Růst spotřeby koncentrátů více ovlivňuje celkovou spotřebu v přepočtu na čistý alkohol, která je na Slovensku vyšší než v českých zemích.

Pozoruhodné pro armádu je, že některé průzkumy mezi školní mládeží a dětmi uvádějí vyšší hodnoty pítí alkoholu dětmi a mládeží na Slovensku než v ČSR. Důležitě z hlediska prognózy, vypracování programu protialkoholní výchovy a řízení protialkoholní výchovy velitelů a štábů je, že největší tolerance k alkoholu, která je pro ČSSR typická, se projevuje u mládeže ve věku 18–24 let (52,6 %), tedy v době, kdy vykonávají vojenskou základní službu, přičemž podstatně vyšší je u chlapců než u děvčat. Na vztah dětí a mládeže k alkoholu působí příklad dospělých. Na základě výzkumů lze vyvodit, že např. v ČSR přibližně z 10 miliónů obyvatel asi 1 milión nad 18 let lze označit jako pravidelné pijáky, z nich okolo 250 000 až

300 000 alkohol zneužívají nebo jsou na něm závislí.

Tyto a další údaje potvrzují tezi, že ovlivnit vztah mládeže k alkoholu vyžaduje především dosáhnout snížení spotřeby alkoholu u dospělé populace, a to je nelehký úkol, jehož řešení bude dlouhodobě ovlivňovat vztah k alkoholu u populace nastupující vojenskou základní službu. Rodina, jak ukazují poznatky z výzkumu dětí a mládeže, je hlavním faktorem formování jejich vztahu k alkoholu. Svědčí o tom např. i takový fakt, že základní legislativní normu, která zakazuje dětem pít alkoholické nápoje, nedodržuje v ČR více jak 90 % dětí školního věku. Děti ochutnávají alkoholické nápoje již od předškolního věku a prvních tříd základní školy. Čtvrtina dětí již zná pocit lehké opilosti. Častěji pijí děti s horším prospěchem a neukázněně. Jen 16 % dětí školního věku si s rodiči nepřipijí na zdraví. Nebezpečná tolerance rodičů se projevuje i v tom, že jedné pětina dětí podává rodiče alkohol jako lék. Z výsledků průzkumu mezi 15–18letou mládeží vyplývá, že mezi osmnáctiletými bylo 17 % abstinentů. Avšak výzkumy v armádě ukazují, že např. k motostřeleckým a tankovým útvarům nastupují jen 2–3 % abstinentů. Mezi 15–18. rokem pronikavě stoupá zejména spotřeba koncentrátů. Mládež ve věku 15–18 let nejvíce ze všech věkových skupin podceňuje nebezpečí vzniku návyku na alkohol jako drogu a jeho škodlivost jako toxické látky.

Naléhavost účinné protialkoholní výchovy vojáků v základní službě zdůrazňují tyto vývojové tendence vztahu povolanců k alkoholu:

— Velikost (početnost) skupiny povolanců s návykem na alkohol v posledních

dvou desetiletích narůstá. Dokazují to poznatky z výzkumů v ČSLA opakovaně v letech 1965, 1970, 1978–1979 i v dalších letech.

— V uvedeném období se u povolanců dále snížila věková hranice vzniku návyku na alkohol. Tato tendence se projevuje zejména v posledních 5–7 letech. V důsledku toho nastupují vojenskou službu povolanci s upevněnějším návykem, převládá jejich vztah k alkoholu je složitější a obtížnější.

— Projevuje se tendence k přechodu od piva k požívání alkoholických nápojů s vyšší koncentrací alkoholu (vino, pivo „fezané“ rumem, lihoviny). Tato tendence je součástí celosvětových i celospolečenských trendů. Závažné je, že k opilsti dochází rychleji, je těžší a doba potřebná k vystřízlivění se prodlužuje. V důsledku toho roste pravděpodobnost vzniku protispolečenských činů i osobních následků nekontrolovaného požívání alkoholu.

Z těchto skutečností vyplývá, že velitelé a štáby, političtí pracovníci, stranické a svazácké organizace i vojenské kolektivy jako výchovní činitelé stojí perspektivně před dlouhodobým specifickým úkolem nejen výchovy ke správnému vztahu k alkoholu, ale zejména převýchovy u dosti početných skupin ohrožených alkoholismem. Složitost a náročnost řešení tohoto úkolu spočívá v tom, že jeho obsahem je přestrukturace osobnosti dospívajících, potřeba dosáhnout změny jejich názorů, postojů a hodnocení alkoholu, změna některých dosavadních potřeb, zájmů a hodnotových orientací. „Nařízení NGŠ ČSLA č. 17/1985“ je východiskem i základnou úsilí o podstatné zvýšení účinnosti protialkoholních opatření a výchovy vojáků.

Stav a příčiny malé výslednosti protialkoholní výchovy vojáků v základní službě

Kritériem hodnocení účinnosti protialkoholní výchovy u útvarů a svazků jsou dosažené výsledky. Na výslednost protialkoholní výchovy vojáků lze usuzovat zejména prostřednictvím těchto ukazatelů:

— Ukazatele negativních důsledků nekontrolovaného požívání alkoholu, kde alkohol se podílí zhruba na polovinu trestných činů (u trestných činů přibližně na 1/2 soudně projednávaných případů narušování vztahů mezi staršími a mladšími vojáky), na 1/4 mimořádných událostí a 1/4 kázeňských přestupků (podle poznatků výzkumů) vojáků v základní službě. Také dopravní nehody vojáků z povolání při řízení vlastního motorového vozidla dokazují neznalost a nerespektování zákona závislosti množství alkoholu a pravděpodobnosti vzniku havárie.

— Ukazatele efektivnosti protialkoholní výchovy jednotek soutěžících o dobrovolnou abstinenci. Stav je charakteristický tím, že u útvarů se zapojuje přibližně 60 až 80 % řidičů do hnutí o dobrovolnou abstinenci. Závisky plní okolo 50–60 % řidičů, což ukazuje na rezervy ve zvyšování účinnosti soutěžení o dobrovolnou abstinenci.

Stav hodnocený pomocí těchto ukazatelů výsledností se v posledních letech v podstatě nemění. Tím naléhavější je hledání odpovědnosti na otázku, jaké jsou zdroje stagnace a podstatné příčiny malé účinnosti protialkoholní výchovy? Objasnění těchto zdrojů a příčin, které z nich pramení, a jejich překonávání je hlavní cestou zvyšování účinnosti a omezování vlivu nekontrolovaného požívání alkoholu.

lu na vznik protispolečenských i osobně nežádoucích činů vojáků.

Malá účinnost a stagnace výslednosti protialkoholní výchovy vojáků pramení ze dvou hlavních zdrojů — z nedostatků v:

— Direktivním a stimulačním ovlivňováním intenzity zájmu velitelů (náčelníků) a příslušných funkcionářů štábů k dosažení prokazatelných výsledků v této oblasti. Součástí tohoto zdroje nedostatků je ne docenění formování politického uvědomění, žádoucích hodnotových orientací a socialistických rysů způsobu života vojáků, zejména jejich vedení k progresivním formám využívání volného času.

— Připravenosti (kvalifikaci), především v nízké úrovni specifických znalostí velitelů (náčelníků), příslušných funkcionářů štábů, politických pracovníků, stranického a svazáckého aktivu, znalostí, které jsou nezbytné k provádění a zejména na racionálnímu řízení rozvoje protialkoholní výchovy s cílem zvyšovat její výslednost.

Jinými slovy, výslednost jakékoliv činnosti závisí především na **motivaci** (motivování direktivním a stimulačním ovlivňováním) a **kvalifikaci** potřebné pro danou činnost. Vztah mezi motivací a kvalifikací má povahu rozporu, z něhož pramení podstatné příčiny malé výslednosti protialkoholní výchovy. Tyto příčiny mají komplexní charakter. Uvedu ty, které považují za nejdůležitější.

Ve vztahu mezi motivací a kvalifikací je v současnosti hlavní stránkou rozporu, rozhodující příčinou malé účinnosti a tedy i hlavním článkem k dosažení vyšší výslednosti protialkoholní výchovy, posilování motivace zájmu velitelů a příslušných funkcionářů štábů prostřednictvím jednoty **direktivního a stimulačního působení**. Jedním z praktických nástrojů direktivního a stimulačního ovlivňování zájmů velitelů a funkcionářů štábů na vyšší výslednosti protialkoholních opatření je soubor jednotných ukazatelů hodnocení stavu a účinnosti protialkoholní výchovy. Skládá se ze dvou skupin. První skupina zahrnuje ukazatele vztahu nováčků k alkoholu; umožňuje při jejich nástupu k útvarům vytvářet hlavní „terčové skupiny“ protialkoholní výchovy, skupiny ohrožené alkoholismem (mírný piják, piják se sklonem k častějšími nadměrnému pití, silný piják). Druhá skupina ukazatele efektivnosti protialkoholní výchovy, které umožňují mimo jiné srovnávat rozdíly ve výsledcích dosahovaných jednotkami v rámci útvarů, útvarů v rámci svazků i svazků v rámci svazů. Poznamenejme, že zatím jsou v praxi nejméně používány ukazatele pozitivní

stimulace zájmů velitelů (náčelníků), jejich ocenění za projevené úsilí a výsledky projevující se ve snížení vlivu alkoholu na páchání kázeňských přestupků, trestných činů a mimořádných událostí.

Zkušenosti ukazují, že „měření“ a porovnávání rozdílů ve výslednosti pomocí těchto ukazatelů stimuluje zájem velitelů (náčelníků) a funkcionářů štábů jednotlivých stupňů na poznání příčin rozdílů, vyvolává potřebu ocenit lepší výsledky, zobecnit zkušenosti nejlepších a současně vyvinout direktivní i motivační tlak na ty, kteří zaostávají.

Druhou podstatnou příčinou nízké výslednosti je nevhovující stav kvalifikace. Direktivní a stimulační působení lze proto považovat za účinné, jestliže zabezpečuje zvyšování kvalifikace, především znalostí potřebných k provádění (na stupni jednotka) a efektivnímu řízení (na stupni útvar a výše) protialkoholní problematiky. Zvyšování kvalifikace je druhým nezbytným předpokladem vyšší efektivnosti protialkoholní výchovy vojáků. Za kvalifikační minimum pro velitele (náčelníky) a příslušníky štábů odpovědné za tuto oblast lze považovat znalost cílů a úkolů, metod a forem protialkoholní výchovy a její řízení.

K podstatným příčinám malé výslednosti protialkoholní výchovy patří také tendence k zužování prevence na agitačně propagační činnost a zdravotnickou osvětu. Racionální stránkou této tendence je, že všechny změny začínají ovlivněním vědomí lidí. Z toho plyne potřeba poskytnout všem vojákům funkční minimum základních znalostí o alkoholu, především některým profesním skupinám (v první řadě vojenským řidičům, operátorům, ale i některým profesím techniků), pro které je alkohol vážným rizikovým faktorem. Působení pouze na vědomí však nestačí. Ideovým základem této redukce je naivní víra, že ovlivněním pouze vědomí lze dosáhnout změny vztahu vojáků k alkoholu. Tendence k úzkému pojetí prevence je v rozporu s potřebou rozvíjet a působit **komplexně na všechny hlavní stránky socialistického způsobu života vojáků a vojenských kolektivů** — činnosti v práci a zejména po práci, sociální vztahy, potřeby, zájmy, hodnoty a postoje — **jako hlavní směr prevence**.

Tyto příčiny nízké výslednosti protialkoholní výchovy nejsou vyčerpávající. Umožňují však nastínit hlavní směry rozvoje protialkoholní výchovy, jejichž realizace vede k překonávání příčin malé výslednosti protialkoholní výchovy.

K hlavním směrům rozvoje protialkoholní výchovy

Vyšší efektivity jakékoliv činnosti je možné dosáhnout při soustředění pozornosti a úsilí na hlavní směry činnosti. Se zřetelem na současný stav, jako zdroje a příčiny malé výslednosti za hlavní směry rozvoje protialkoholní výchovy jsou považovány:

- zdokonalování řízení protialkoholní výchovy, jehož organickou součástí jsou cílevědomá stranickopolitická opatření zaměřená k objasňování sociálních příčin a důsledků alkoholismu pro život socialistické společnosti, bojovou pohotovost, morálně politický stav a kázeň a vytváření atmosféry nesmířitelnosti proti projevům alkoholismu ve stranických a svazáckých organizacích v ČSLA,

- zvyšování kvalifikace vojáků z povolání, stranického a svazáckého aktivu v provádění a řízení protialkoholní problematiky,

- vytváření podmínek pro účinnou protialkoholní výchovu,

- rozvoj a zvyšování efektivity hnutí za dobrovolnou abstinenci, zejména vojských řidičů,

- rozvoj aktivní, bohaté kulturně výchovné a sportovní zájmové činnosti vojáků v souladu s požadavky Rozkazu ministra národní obrany č. 13/1986.

Vzhledem k rozsahu článku pojednám o některých otázkách zdokonalování řízení protialkoholní výchovy veliteli a štáby jako rozhodujícím směru a předpokladu zvýšení účinnosti protialkoholní výchovy na ostatních směrech.

Z metodologického hlediska je možné přistoupit ke zdokonalování řízení protialkoholní výchovy po třech liniích — odpovědnosti a kompetence, zkvalitňování jednotlivých obsahových komponentů jejího řízení a hlavní období řídicího procesu.

Ve zdokonalování řízení protialkoholní výchovy veliteli a štáby má rozhodující význam důsledné plnění úkolů po linii odpovědnosti a kompetence. Jeden z článků „Nařízení NGS ČSLA č. 17/1985“, které se týká řízení protialkoholní problematiky, vyžaduje v této oblasti upřesnit a zahrnout do funkčních povinností odpovědnost a kompetenci velitelů (náčelníků), politických pracovníků a funkcionářů štábů jednotlivých stupňů velení. Rozhodující úlohu při řízení protialkoholní výchovy jako specifického relativně samostatného procesu mají velitelé vybavení nejdílnou velitelskou pravomocí. Se zřetelem na cíle a úkoly protialkoholní výchovy působí velitelé, političtí pracovníci, funkcionáři štábů, stranické a svazácké organizace jednotně, avšak vzhledem k rozdílnému po-

stavení, odpovědnosti a kompetenci působí diferencovaně v rámci přesně vymezené dělby práce.

Poznámku vyžaduje doporučení obsažené v „Nařízení NGS ČSLA č. 17/1985“ vytvářet tříčlenné až pětičlenné aktivity. Patří k abecedě společenskopolitické praxe, že k zajištění důležitých potřeb a zájmů upravuje společností instituce, jejichž posláním je zabezpečovat určitý specifický společenský zájem. Od přijetí zákona č. 120/1962 „O boji proti alkoholismu“ praxe prokázala potřebu a užitečnost orgánů (instituce), jehož posláním je metodické řízení protialkoholní problematiky. V civilní sféře jsou to protialkoholní sbory a komise. Také v armádě plnily funkce orgánů metodického řízení protialkoholní problematiky protialkoholní komise ustavené na jednotlivých velitelských stupních jako pomocný orgán velitele. Průzkum těchto komisí prokázal mimo jiné, že efektivnost jejich činnosti závisí zejména na počtu a složení jejich členů, zastávané služební funkci, přesném vymezení funkčních povinností tak, aby tyto orgány metodického řízení jako celek komplexně plnily všechny své funkce. Zkušenosti praxe i výzkum umožňují vyvodit závěr, že není podstatné, zda tyto orgány jako institucionální nositel specifického společenského zájmu nazýváme protialkoholním aktivem nebo komisí. Podstatné je, zda tento pomocný orgán velitelů na jednotlivých stupních velení uskutečňuje komplexně všechny své funkce, tj. rozborovou, jako nejdůležitější (analýza dosaženého stavu a vypracování návrhů pro rozhodnutí velitele), propagačně agitační, individuálně výchovnou, koordináční a kontrolní. Zkušenosti předních útvarů a svazků a výsledky výzkumu potvrzují, že oslabení řízení v oblasti kterékoli funkce metodického řízení má za následek snížení efektivity protialkoholní výchovy.

Při zdokonalování jednotlivých komponentů, které tvoří obsah řízení protialkoholní výchovy, prvořadou pozornost zasluhuje tvorba cílů na základě rozboru výchozí situace na začátku výcvikového roku (období). Základní komponenty výchozí situace jsou:

- dosažené výsledky protialkoholní výchovy za výcvikový rok (období), které jsou hodnoceny pomocí ukazatelů efektivity protialkoholní výchovy,

- hodnocení vztahu nováčků k alkoholu podle příslušných ukazatelů s cílem určit velikost a složení hlavních „terčových“ skupin“ vyznačujících se různou intenzitou návyku na alkohol,

— hodnocení rozsahu a úrovně podmínek nezbytných pro účinnou protialkoholní výchovu u konkrétního útvaru, jednotky,

— analýza a hodnocení podílu velitelů jednotlivých stupňů, odpovědných funkcionářů štábů, politických pracovníků, stranických a svazáckých organizací na dosažených výsledcích,

— rozbor a hodnocení stavu metodického řízení, tj. úrovně práce protialkoholního aktivu (komise).

Na základě tohoto rozboru vytyčuje příslušný velitel konkrétní, náročné, avšak reálné cíle se zřetelem na dosavadní podmínky, za nichž se dosud uskutečňuje protialkoholní výchova. Cíle je vhodné volit prostřednictvím ukazatelů efektivnosti, které plní funkci „měřítka“ hodnocení dosažených výsledků. Úkoly se zpravidla vztahují k hlavním směrům rozvoje protialkoholní výchovy. Vytyčením konkrétních cílů a úkolů dostává protialkoholní výchova charakter cílového programu, jehož plnění lze hodnotit pomocí souboru jednotných, dříve uvedených ukazatelů jako součást rozboru stavu kázně.

Zdokonalování řízení může být uskutečňováno rovněž tak, že v obsahu řízení rozlišujeme tři na sebe navazující období řízení — rozhodování, ovlivňování a kontrolu účinnosti protialkoholní výchovy.

První období je jádrem řídicího procesu. Zahrnuje takovou činnost, která spočívá v poznání dosaženého stavu, vypracování

plánů, kterých má být dosaženo za určité časové období (zpravidla výcvikový rok), stanovení úkolů a opatření vyplývajících z příslušných nařízení. V rozhodování o cílech a úkolech spočívá těžiště rozhodovacího procesu. V teorii řízení se soudí, že tam, kde nejsou stanoveny cíle, kterých má být dosaženo, nelze hovořit o řízení v plném významu tohoto pojmu. Rozhodování velitele je objektivnější a tím může být i účinnější, jestliže je návrh cílů a úkolů a dalších opatření kolektivně rozpracován a kriticky posouzen na jednání protialkoholního aktivu (komise).

Druhé období řízení — ovlivňování zabezpečuje realizaci přijatých opatření zejména prostřednictvím metod a forem protialkoholní výchovy.

Posláním třetího období řízení, tj. kontroly plnění úkolů, je překonávat rozpor mezi skutečným a požadovaným stavem a zabezpečovat dosažení vytyčených cílů. Součástí kontroly je i doplňování a upřesňování kritérií a ukazatelů hodnocení výslednosti protialkoholní výchovy.

Naplňování požadavků „Nařízení NGŠ ČSLA č. 17/1985“ (vyžaduje překonávat zdroje a příčiny malé účinnosti protialkoholní výchovy, zejména cestou zdokonalování jejího řízení a systematickým zvyšováním kvalifikace v protialkoholní problematice velitelů (náčelníků) a odpovědných funkcionářů štábů, jako výchozí předpoklad dosažení vyšší úrovně výslednosti protialkoholní výchovy u útvarů.